

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Hadis Kaynaklarının Kullanımı İle İlgili Bazı Tespit ve Öneriler
(Dipnot Uygulaması ve Yazım Kuralları Çerçevesinde)

Some Determinations and Recommendations Regarding the Use of
Hadith Sources (In the Framework of Footnote Appli-cation and
Spelling Rules)

Yazar / Author

Veli ABA

Doç. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Kahramanmaraş / TÜRKİYE

vaba75@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4558-038X>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi / Date of Receipt: 23/09/2020

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 30/11/2020

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2020

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 18 **Sayı/Issue:** 36 **Sayfa /Page:** 19-42

Atıf/Citation: Aba, Veli. "Hadis Kaynaklarının Kullanımı İle İlgili Bazı Tespit ve Öneriler (Dipnot Uygulaması ve Yazım Kuralları Çerçevesinde)". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (Aralık 2020), 19-42.
<https://doi.org/10.35209/ksuifd.799201>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

**Hadis Kaynaklarının Kullanımı İle İlgili Bazı Tespit ve Öneriler
(Dipnot Uygulaması ve Yazım Kuralları Çerçevesinde)**

Öz

Bilişim çağı olarak bilinen günümüzde dijital ortamda ve internet yoluyla bilgiye ulaşmak ve bilgiyi depolamak oldukça hızlı ve kolaydır. İslâmî ilimlerle ilgili literatür göz önüne alındığında bütün alanlarda ve özelde hadis alanında günümüz bilgi teknolojisi en kısa ve pratik yoldan bilgiler elde etme ve aktarmada geniş imkânlar sunmaktadır. Fakat İslâmî ilimlerle ilgili yapılan akademik çalışmalarda hala çok önceye ait yazım teknikleri ve dipnot sisteminin kullanıldığı görülmektedir. Hadis ilmi ile ilgili çalışmalarda teknolojik imkânların yeterince kullanılmaması bir takım zorluklar ve sorunlara yol açmaktadır. Bu makalede hadis alanıyla ilgili yapılan akademik çalışmalarda birbirinden farklı yazım stilleri ve dipnot sistemi uygulamalarının doğurduğu ve ileride de doğurabileceği bazı sorunlara ve çözüm yollarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâmî ilimler, Hadis, Yöntem, Dipnot, İmlâ kuralları.

**Some Determinations and Recommendations Regarding the Use
of Ḥadīth Sources (In the Framework of Footnote Application
and Spelling Rules)**

Abstract

Today, known as the information age, it is very fast and easy to access and store information in digital media and via the internet. Considering the literature on Islamic sciences, today's information technology offers wide possibilities to obtain and transfer information in the shortest and most practical way in all fields and especially in the field of hadith. However, it is seen that the writing techniques and footnote system for a long time are still used in academic studies on Islamic sciences. Insufficient use of technological means in studies on ḥadīth causes some difficulties and problems. In this article, we discuss some problems and solutions that may arise from different writing styles and from footnote system applica-

tions in academic studies particularly, in the field of ḥadīth and that may involve consequences in the future.

Keywords: Islamic sciences, ḥadīth, method, footnote, spelling rules.

Giriş:

İslâmî ilimlerin geçmişini sıhhatli bir şekilde analiz etmek ve buna göre bir öngöründe bulunmak isabetli bir gelecek tasavvurunun temelini oluşturacak önemli bir meseledir. Zira geçmişi sorgulamadan atılacak adımlar, ortaya konacak olan yöntemler mâzide meydana gelmiş hataları geleceğe taşıyabilir. Uzun süre takip edilip uygulanan yerleşik bir yöntemin süreklilik arz etmesi onun değişmez bir kural olarak algılanmasına neden olabilir. Fakat eksik ve yanlışlığına rağmen asırlardır devam eden yerleşik bir sistem şeklinde tevârüs etmiş klasik yöntemin terkedilmesi ise kimi zaman kolay olmaz. Bu yüzden araştırmacıyı maksada ulaştıracak yeni teknik ve yöntemler uzun süre sisteme entegre edilemez. Bütün bu süre zarfında, geçirilen zaman ve kaybedilen fırsatların ilmî tekâmülle bağdaşmayan faaliyetler olarak geleceğe intikal edeceği muhakkaktır.

Günümüzde yazılan bir akademik eserin üslubu, dipnot sistemi, yazım biçimi gibi hususlarda yapılan hataların tekrür ederek yerleşik hale gelmemesi oldukça önemli bir husustur.

İslam kültür tarihine göz atıldığında kaynakların anlaşılması ve kullanılması bakımından ihtiyaçlara cevap verecek birtakım farklı çözümlerin üretildiği görülecektir. Doğal olarak bahsedilen çözümlerin zaman zaman ihtiyaçları karşılayamaması ve Müslümanların karşılaştıkları bazı iç ve dış gelişmeler, araştırmacıları yeni bilgi ve yöntemler üretmeye sevk etmiştir. Buna ilaveten farklı hakikatler, gerçeğin araştırmacının kognisyonları, zihni eylem biçimleri, hatta yaşadığı sosyal yapı ve sınıf kuruluşları ile bağlantılı olarak hesaba katılacağı hususu da düşünülmemiştir. Bu yüzden birçok araştırma batı modellerinin taklitleri olma özelliği taşımış, sosyal yapının dinamikleri olduğu gibi yansıtılmamıştır.

Farklı uygarlıkların birbirlerinden yararlanmaları gerektiği gerçeğinde şüphe yoktur. Hatta, farklı kültür çevrelerinin araştırma

ürünlerinden elde edilen veriler bir genelleştirme kapsamı içine dahil edilip, yeni teori ve düşünce kalıplarına varılabilir. Ancak bunun için her toplum, her kültür ve uygarlık çevresinin kendi bilgi deneyimi ve araştırma yeteneğini, kendi kültür özellikleri içinde yorumlaması ve değerlendirmesi gerekmektedir.¹

“Araştırma yöntem ve teknikleri üzerine dayalı varsayımlar ve genelleştirmelerde, “metodoloji problemleri” aydınlatılmadan gerçekçi hiçbir sonucun elde edilemeyeceği ileri sürülmektedir. Metodoloji tartışmaları ve bunun geri planındaki sosyal psikolojik etkenler göz önüne alınmadan yürütülecek incelemelerin bir “problem alanı” oluşturabileceğine de ayrıca dikkat çekilmektedir. Bundan dolayı sosyal bilimlerde atılacak adım, sadece modeller kurmak suretiyle yöntem ve teknikleri buna göre kullanmak şeklinde görülmemiştir.”²

Bu araştırmada ortaya konmaya çalışılacak yeni uygulama ve yöntemler aslında bir tür varsayım niteliği taşıyan önermelerdir. Yoksa bugünkü haliyle bir teori niteliği taşıyan uygulama niteliğindeki önermeler değildir. *“Çünkü varsayım belli ve sınırlı bir açıklamayı belirtirken, kuram (teori) daha kapsamlı ve köklü açıklamalar getirir. Buna ek olarak kuram, genişletilmiş varsayımlar olarak da tanımlanabilir.”³*

Fiziksel ve sosyal bilimlerde kesin yargılara ulaşmanın mümkün olmadığı tezi araştırmalarda karşılaşılan önemli sorunlardan biridir. Ayrıca sosyal bilimlerde fiziki bilimlerden farklı olarak, olaylara ayrıca araştırmacının kendisinin de dahil olması göz önünde bulundurulması gereken farklılıklardandır. İşte bu durum, bilimin temelinde bir takım değer yargılarının bulunabileceğini gösterir.” Bunun yanında “Bilimsel yöntemin güvenilirliği ancak kullanılacak veya seçilecek tekniklerin uygunluğu ile mümkündür. Bilimsel gerçeklere ulaşmada kullanılan teknikler ve yöntemler elbette ki önemli rol oynarlar. Ancak bunlardan birinin her zaman tek başına yeterli

---

¹ Orhan Türkdoğan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi* (İstanbul: M.E.B., 1995), 10.

² Türkdoğan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, 10.

³ Türkdoğan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, 161, 162.

olamayacağı gerçeği de göz önünde bulundurulması gereken en önemli hususlardandır.”⁴

Gerek hadisle gerek diğer İslâmî ilimlerle ilgili literatürün genişlediği, yenilendiği, eserlerin farklı baskılarının yayımlandığı, yöntemlerinin değiştiği bir çağda bizim için elzem olan; bilgiyi en kısa yoldan sıhhatli bir şekilde elde etmek ve aktarmaktır. Çünkü neticede bütün bu araştırmaları yapan, eserler ortaya koyan insanlar da belli bir toplumun üyesi ve kendi kültür kalıplarına bağlı yargılara sahip kişilerdir. *“Kaldı ki her insanın dünya hakkındaki tasavvuru birbirinin aynı değildir. Bu nedenle algılanan şeyler zihnimiz tarafından bir fotoğraf makinası gibi, olduğu gibi yansıtılmaz. Algılanan her şey ferdin istek ve ihtiyaçlarına yarayacak bir biçimde değiştirilir, şekillendirilir.”*⁵

İslâmî ilimlerdeki yeni, ortak bir yöntem arayışı sadece ülkemizle sınırlı kalmayıp bütün farklı dil ve milletlerdeki bilim adamlarının da katkı yapacağı bir çabanın ürünü olmalıdır. Çünkü sıklıkla karşılaştığımız bir durumdur ki mesela hadis bilim dalını esas alarak yapılan araştırmalara bakıldığında en çok kullanılan ve atıf yapılan temel hadis eserlerinin referans verilme yöntemlerinin dahi farklı olduğu görülecektir.

İlahiyat alanında yazılan makaleler, muhtevaları bakımından kıymeti haiz bilgiler içerseler de yazar ve kaynak adlarının yazımı, Arapça kavramların imlâsı ile dipnot yazımı ve kaynakça oluşturulması gibi dilsel ve şekilsel yönler bakımından bazı eksiklikler barındırmaktadır. Buna rağmen İlahiyat alanında yayın yapan dergilerin ortak bir yazım kılavuzu kullanmalarını sağlamak amacıyla çaba gösterilmesi ile birlikte İlahiyat alan dergilerinin ulusal ve uluslararası akademik yayıncılık standartlarına ulaşmalarına dönük çalışmalar yapmak, İlahiyat alanında üretilen bilimsel yayınlarda ortak dil kullanımını yaygınlaştırmak ve Ulusal ilahiyat alan indeksini kurmak, bilimsel süreli yayınlarda yer alan ilahiyat alanı kapsa-

⁴ Türkdoğan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, 169, 172.

⁵ Türkdoğan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, 184.

mında yer alan makaleleri indekslemek ve kullanıcılara sunmak gibi çabalar da yukarıda zikredilen eleştirilere açık noktaların giderilmesi yönünde atılan adımlar olarak görülebilir.⁶

Şüphesiz ki bir akademik çalışmada şekil ve muhtevaya dair dikkat edilmesi gereken birçok hususlar vardır. Bunlar içinde de İslâmî ilimlerin ve diğer bölümlerle birlikte birçok anabilim dalı olduğu aşikardır. Bütün bu bölümlerin tabiki kendine has bazı yöntemleri olduğu gibi ortak olan yöntemleri de vardır. Bizim buradaki amacımız konuyu dağıtmamak ve araştırmanın da konusuna muvafık olmak kaydıyla hadis bilimiyle ilgili hususları ele almak olacaktır. Tabiki hadis bilimiyle ilgili tespit edilen bazı durumlar ve yapılacak öneriler kimi zaman diğer bilim dallarını da ilgilendirebilir. Bunun yanında diğer bilim dallarıyla ilgili olduğu halde hadis bilim dalı için de geçerli olabilecek bazı yöntemler olabilir.

Aslında bu araştırmamızda üzerinde durulması gereken en önemli tartışmalardan biri ilmî bir eserin ne için ve kimler için yazıldığıdır. Bu yüzden bize göre ilmî bir eserin direkt muhatapları bu çerçevede iştigal edenler olduğundan özellikle dipnotlarda birlik açısından kısaltmalar ve hadis kaynaklarını gösterirken bütünlük önemli bir konudur. Öncelikle belirtmeliyiz ki, bu problemlerin birçoğu bazı çalışmalarda ele alınmıştır. Bizim burada önemle durmak istediğimiz nokta ise bunlardan özellikle hadis ile ilgili olan problemlere dikkat çekmektir. Tekrar niteliğinde bahsedilen problemler ise konunun daha net anlaşılması yönündeki beyanlardır.

Bizi böyle bir araştırmaya sevk eden husus sadece hadis değil diğer birçok İslâmî ilimler ve diğer bölümlerde hem şekle hem de muhtevaya yönelik bir birlikteliğin olmamasıdır. Kimi zaman sadece bir bilim dalı içinde dahi uygulama birliğinin olmadığı görülmektedir. Tabiki bunda sadece uygulayanlar olarak müelliflerin/araştırmacıların kusuru yoktur. İlerleyen teknolojinin bazı gerçekleri, aynı eserin birden fazla baskısı... vb. durumlar bu farklılık-

---

⁶ İSNAD Atf Sistemi (İSNAD), "İSNAD Nedir?" (Erişim 21 Mart 2020).

ların sebeplerinden bazılarıdır.

Çalışmamızda konuyla ilgili olarak zaman zaman bazı eksikliklerden, yanlışlıklardan veya doğru gördüğümüz uygulamalardan bahsederken herhangi bir şahıs veya eser ismini direkt olarak vermemeye özen göstereceğiz. Çünkü bizim amacımız tek tek şahıslar ve bugüne kadar kaleme alınmış çalışmalar değil, özellikle hadis bilim alanı çerçevesinde ortaya attığımız ve şu an için isabetli gördüğümüz düşünce, uygulama ve yöntemleridir. Bunun yanında günümüze kadar uygulanan yöntem ve tekniklerin bir kısmının eleştirisi bunları olduğu gibi kabullenmeme şeklinde de algılanmalıdır. Buradaki bazı tespit ve değerlendirmeler geçmişten bugüne kadar sıhhatli bir şekilde gelmiş, geleceğe de aktarılacak birtakım uygulamaların ıslahı şeklinde değerlendirilebilir.

1. Bilginin Tanımı ve Bilimsel Yöntem

Mengüşoğlu “bilen” ve “bilineni” şöyle tarif etmiştir: *“Felsefe literatüründe bilen’e “özne” veya “süje” bilinen’e ise “obje” veya “nesne” denilmektedir. Bilen varlık olarak özne, bir şeye yönelerek o şeyi kendi bilgi nesnesi yaparak onun ya bir kısmı ya da tamamı hakkında bilgi sahibi olur. O hâlde, bilgi bir sürecin sonunda oluşan ürüne verilen addır. Özne ve bilgi nesnesi veya bilen ve bilinen arasındaki ilişki sürecinde ortaya çıkan olguya bilgi denir. Başka bir söyleyişle, bilme etkinliği özne (bilen) ve nesne (bilinen) arasında oluşan süreçtir. Böyle bir etkinliğin sonucunda çıkan ürüne de bilgi adı verilir.”*⁷

Farklı tanımları olmakla birlikte Bilimsel Yöntem, “kanıtlanmış bilgi elde etmek için izlenen yol” şeklinde de tanımlanabilir. Bilimsel yöntem, problemi çözmek (araştırma konusu hakkında sonuçlara ulaşmak) için gerekli olan bilgi için bilimi kullanır. Aynı zamanda bilimsel yöntem, bilim üretmenin de yoludur. Buna ilaveten bilim “geçerliliği kabul edilmiş sistemli bilgiler bütünü” şeklinde tanımlanabilir. Bilim insanoğlunun kendisini ve çevresini tanıyıp,

---

⁷ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992), 47-48.

neler olduğunu anlayıp, bunların nedenlerini araştırıp, doğa ve toplum olaylarını denetim altına almayı amaçlar. Bu nedenle bilimin işlevleri anlama, açıklama ve kontrol altına alma olarak ifade edilebilir.⁸

Özne ve nesne arasında kurulan bağdan oluştuğu kabul edilen bilginin ancak özne tarafından kullanılacağı ileri sürülmektedir. Çünkü aktif bir konumda görülen özne; objeye yönelen, onu anlayan, anlamlandıran ve açıklayandır.⁹ Diğer bir ifadeyle özne; algıladığı, tasarladığı ve düşündüğünün farkında olandır.¹⁰ Nesne (bilinen), öznenin yöneldiği pasif konumdaki bir olgu, olay veya varlıktır.¹¹ Bu yüzden nesneyi temele alıp özneyi hakikat alanından soyutlamak yanlıştır.¹² Etkin özne, bilinçli ve akıllı varlık olarak ya kendisinin dışındaki bir varlığı bilmek ya da kendisini bilgi nesnesi yaparak kavramak ister. Aktif konumdaki özne nesnelere yönelip, onlar üzerine düşünerek, bir zihinsel etkinlik gerçekleştirir. Bu etkinlik sonucu kavramlara ve kavramlardan da önerme ve çıkarımlara ulaşılır. İşte, varılan bu son veri bilgisidir.¹³

*“Bilimin amacı dış dünyada doğru bilgiyi yanlış bilgiden ayırarak onu sistematik bir biçimde değerlendirmektir. Bu anlamda olmak üzere bilim bir çeşit doğru düşünme sanatı olarak da tanımlanabilir.”*¹⁴

Zamanla yöntemli bir araştırma süreci haline almış olan bilgi edinme çabasının artarak gelişmesi, bilimlerin çoğalmasını sağlamıştır. Bu çoğalış ise, bilgi dizgesi içinde çeşitli açılardan bilimlerin yerini saptama ihtiyacını, dolayısıyla bilimlerin sınıflandırılmasını gerektirmiştir. Sınıflara ayrılmadan anlaşılmaya çalışılan bilimler,

---

⁸ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2000), 8, 12, 14, 39.

⁹ A. Kadir Çüçen, “Bilgi Kuramına Giriş”, *Bilimname* II 3/12 (Haziran 2003), 4.

¹⁰ Erol Çetin, *Kierkegaard’a Göre Özne-Nesne İlişkisi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016), 31.

¹¹ A. Kadir Çüçen, “Bilgi Kuramına Giriş”, *Bilimname* II 3/12 (Haziran 2003), 4.

¹² Erol Çetin, “Kierkegaard’a Göre Öznelliği Tehdit Eden Etkenler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/45 (Ağustos 2016): 953.

¹³ A. Kadir Çüçen, “Bilgi Kuramına Giriş”, *Bilimname* II 3/12 (Haziran 2003), 4.

¹⁴ Türkoğan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, 13.

karmaşık bir manzara içinde sanki aralarında herhangi bir bağ yokmuş gibi bir izlenim gösterirler. Ne var ki, bilimlerin gelişerek birbirlerinden ayrılmaya başlaması, birer özel bütün halinde ortaya çıkmaları, farklı bir deyişle, bilim dallarının sürekli artıp karmaşıklaşması ve alt dallara bölünmelerin çoğalması, kesin geçerliliği olan bir sınıflama ortaya konulmasını zorlaştırmıştır. Fakat zorluklara rağmen, özellikle bilim felsefesinde önemli bir yer tutmuş olan bilimler arasında nasıl, ne gibi bir sıra ve düzen bulunduğu konusu, üzerinde önemle durulması gereken bir konu olma özelliğini korumayı sürdürmüştür.¹⁵

Bilimin sınıflandırması “modern” bilimin incelediği en güncel ve gerekli sorunlardan biridir. Bu sorun hakkında çok konuşulmuş olması, bu sorunun çözümlendiği anlamına gelmez, aksine onun şimdi bağımsız bir sorun olduğu ve ona her an başvurulması gerekliliğinin ortaya çıktığı artık bütün eserlerde belirtilmektedir.

İnsanların bilgi birikimlerinin artışına paralel olarak bilginin yoğunlaştığı farklı alanlar da çoğalmaya başladı. İlerleyen süreçte ise bilginin neliği, niteliği, sınıflandırılması vb. konularla ilgilenen, bilgi üreten bazı insanlar ortaya çıkmıştır. Günümüz modern bilim ve teknolojisinin de arka planını oluşturan söz konusu süreç elbette ki tek bir millet ve uygarlığa hasredilemeyecek kadar uzun bir zaman dilimi ve geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bundan dolayı bilim ve bilimsel bilginin ilk temsilcileri arasında Müslümanların da olduğunu söylemek gerektir.

Üniversiteler evrensel düşüncenin temelini atıldığı, araştırmaların bilimsel metotlarla yapıldığı, bilimsel bilginin üretildiği yerlerdir. Üniversitelerin bir birimi olan İlahiyat Fakülteleri de bilgi üreten havuzlardır. Bu fakültelerde, ağırlıklı olarak din, bilimin konusu yapılır.

Müslümanların on dört asırlık birikimleri, Kelam, İslam Tarihi, İslâm Mezhepleri Tarihi, Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi disiplinlerde

---

¹⁵ Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, 28.

bilimsel yöntemlerle araştırılır; eleştiriye tabi tutulur; sağlıklı bir din anlayışına ulaşabilmek için bu birikimden nasıl yararlanılacağı tartışılır. İlahiyat Fakültelerinde, büyük gayret ve imkânlarla, yüksek lisans, doktora ve sonrasında pek çok çalışma yapılmaktadır. Tabi ki belli bir bilim paradigması ve ortak bir yöntem anlayışı olmadığı için, sarf edilen gayretin karşılığının tam olarak alındığını iddia edebilmek biraz zordur. Çünkü, her bir çalışma, bir bilimsel geleneğin devamı niteliğinde ve en azından çalışmada üretilenlerin ortak bir bilimsel bilgi havuzuna akmasını sağlayacak belli bir yöntem dahilinde yürütülmediğinden, ne geçmişin doğru anlaşılması ve aydınlatılması noktasında, ne de geleceğe ışık tutulması bakımından İlahiyat alanında bilimsel bir bilgi birikiminin oluşmasına gereği gibi katkı sağlayamamaktadır.¹⁶

2. İlimlerin Sınıflandırılması ve İslâmî İlimler

İslam kültür tarihine bakıldığında ilimlerin; dinî ilimler, dünyevî ilimler veya Müslümanların ilimleri, öncekilerin ilimleri ya da aklî ilimler, naklî ilimler şeklinde sınıflandırıldığı görülecektir. İslam dünyasında ilimler tasnifinin ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekle birlikte, bunun yaklaşık hicri ikinci asırda olduğu tahmin edilmektedir. İlk ilimler tasnifçisinin de Câbir b. Hayyân (ö.200/815) olduğu düşünülmektedir. Daha sonra felsefi ilimlerle iştiğal etmemiş bazı Müslüman düşünürlerin, sistematik olmasa da ilimler tasnifi yapıldığı görülmektedir.¹⁷

Kindî (ö. 252/866 [?]), Fârâbî (ö. 339/950), İbn Sinâ (ö. 428/1037) gibi düşünürler, ilimler tasnifine dair müstakil eserler yazdıkları gibi diğer eserlerinde de bu konuyu ciddi bir şekilde ele almışlardır. Onların, Aristoteles'in sınıflandırmasını esas almakla birlikte, değişen ilmi duruma göre tasniflerini geliştirdikleri de ileri sürülmüştür.¹⁸

¹⁶ Ankara Üniversitesi (AÜ), "Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri" (Erişim 20 Mayıs 2020)

¹⁷ Hidayet Peker, "İbn Hazm'ın İlimler Tasnifi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (Ocak 2009), 320.

¹⁸ Peker, "İbn Hazm'ın İlimler Tasnifi", 321.

Müslümanların karşılaştıkları problemler ve cevaplanması gereken sorular, onları yeni bilgiler üretmeye sevk etmiştir. İlk başlarda, değişik konularda dağınık bir şekilde ortaya konulan bilgilerin veya ilmî faaliyetlerin, sonraları kendine özgü hedefler koyarak ve belli metotlar kullanarak düzenli bilgiye veya bağımsız ilmi disiplinlere dönüşmesiyle İslam bilimlerinin, kurumsallaşmaya başladığı ileri sürülmüştür. Bununla birlikte geçmişten bu yana İslâmî ilimlerde önemli aşamalar kaydedilmekle beraber günümüze kadar intikal eden birtakım sorunların olduğu gerçeği de inkâr edilemez. Bahsedilen sorunların giderilmesine yönelik yapılan birtakım araştırmalarda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

İslâmî ilimlerin kendi aralarındaki hiyerarşiyi koruyamamış olmaları, ortak bir dil konusunda ittifak edememeleri, bütüne entegre edilemeyen dağınık bir yöntem ve bir üst disiplin oluşturulamaması temel sorunlar olarak görülmektedir. Zaman zaman İslâmî ilimleri oluşturan kurucu düşüncede bazı farklılaşmalar yaşanıp her biri diğerine bağlılığını unutsa da aralarında tam bir ilişki olduğu gerçeğine dayalı çabalar ve buna dair ürünler verilmeye de devam etmektedir.¹⁹ Sosyal Bilimler zeminini kullanan İslam Bilimleri, İslam Bilimleri şemsiyesinin altında kendine yer bulan Kelam, İslam Mezhepleri Tarihi, İslam Tarihi, Tefsir, Hadis, İslam Hukuku gibi disiplinlerin kendilerine özgü yöntemlerini geliştirebilecekleri tabanı hazırlamak durumundadır. Bir başka ifadeyle, İslam Bilimleri Yöntemi, İlahiyat alanında bilimsel çalışma yapacak olan herkes için gerekli olan yöntem ortak paydası olarak işlev görecektir.²⁰

3. Kaynak Gösterme Yöntemlerindeki Farklı Uygulamalar

Gerek İslâmî ilimlerin bütün alanlarında gerekse Hadis alanında uygulama birliğinin sağlanmasına yönelik ortaya konması

¹⁹ İlyas Çelebi, "İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl-V Temel İslâm İlimlerinin Ortaya Çıkışı ve Birbirleriyle İlişkileri", *Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, ed. İlyas Çelebi (İstanbul: 2014), 11-13.

²⁰ Ankara Üniversitesi (AÜ), "Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri" (Erişim 20 Mayıs 2020).

gereken bir dizi prensipler olduğu açıktır. Genel olarak bakıldığında farklı türden birçok akademik çalışmada dipnot ve yazım şekilleriyle ilgili uygulama birliğinin olmadığı görülmektedir.

Son zamanlarda bazı konularda uygulama birliğine yönelik kıymeti hâiz çalışmalar yapılmış olsa da her alanın kendine özgü ortaya koyduğu ilkeler doğrultusunda bir üst disiplin boşluğu olduğu anlaşılmaktadır. Mesela hadislerin kaynaklarının gösterilme şekilleri, kaynak gösterilen eserlerin ve müelliflerin/musanniflerin yazımı konusunda hala farklı türde kaleme alınan araştırmalarda bir bütünlüğün olmadığı görülmektedir. Doğal olarak bu durum hem yüksek lisanstan itibaren akademik araştırma serüvenini zorlaştırmakta hem de araştırmacıyla okuyucuyu muhtevadan koparmaktadır.

Kaynak gösterme, dipnot verme gibi işlemlerde yerleşmiş yani genel tarafından kullanılan değişik klasik uygulamalar yanında müşahhas uygulamaların da olması zikredilen ortak bir metot oluşturma gayretinin önündeki önemli engellerden biridir. Buna ilaveten hem hadis hem de İslâmî ilimlerin diğer alanlarında ortak bir metot oluştururken aynı kaynağın farklı dillerde yazıyla ifadesi de dikkate değer zorluklardan bir diğeridir. Çünkü bu araştırmada oraya konan bazı öneriler uluslararası düzeyde kabul edilecek türden yöntemlerdir.

Tabiki kaynak temin etme, kaynak gösterme vs. konularında daha çok internet ortamındaki bilgilere/belgelere başvurmayı esas alıp bunların avantajlarından bahsetsek de normalde genel kabule göre bunlar daha ziyade yapılan çalışmayı kolaylaştırmak, metot birliğini sağlamak, kaynaklara ulaşmak gibi konular için geçerlidir. Fakat bir belgeye/esere odaklanıp onu okumak konusunda eserin bizzat elimizde olması yani klasik okumanın yerini daha şu ana kadar tutabilecek bir yöntemin olmadığı kanaatindeyiz.

Bu çalışmada ileri sürülen yeni yöntemle birlikte geçmişten bu yana kalıplamış ve genel kabul görmüş hala uygulanan yöntemleri devam ettirmek de aslında bu yeni yöntemle katkı sağlayacaktır.. Yoksa eskiyi tamamen ortadan kaldırma gibi bir iddiamız olamaz.

Aslında burada ortaya konmaya çalışılan yeni yöntem ya da yöntemler bir yönüyle daha öncekilerin ortaya koymuş oldukları çalışmalardan faydalanma ve eksiklikleri giderme mahiyetinde klasik yöntemlerin mütemmim bir çabası olacaktır.

Yazımla İlgili Problemler

Aynı dil için konuşma ve konuşulanı yazıya olduğu gibi aktarmada sorun meydana geldiği gibi farklı diller için bu sorunun daha fazla olduğu ortadadır. Gerek hadis gerekse diğer alanlarda uzun okunması gereken harfler üzerinde şapka kullanma konusu bu tür sorunlardan biridir. Zira “a, ı/i, u/ü” gibi sesli harflerde şapka/uzatma işareti kimi zaman kullanılmadığında kelimenin ifade ettiği anlamı bozabilmektedir. Farklı türlerdeki birçok akademik çalışmalarda da sıklıkla görülen bu tür hatalar kimi zaman tez, makale, bildiri, kitap gibi akademik çalışmaların başlıklarında dahi görülebilmektedir. Bu harflerin yazımında ortak bir kabulün olmaması en basitinden internet ortamında yapılan bir araştırmada dahi eksiklik/zorluk olarak karşımıza çıkabilmektedir. Söz konusu işaretin bazılarınca kullanılıp kullanılmaması ya da aynı çalışma içinde aynı şahıs tarafından kimi zaman kullanılıp kimi zaman terk edilmesi okuyucunun zihninde bir karmaşaya ve şüpheye neden olabilmektedir. Aslen “hadis” yazılması gerekirken “hadis” şeklinde, “tasnif” yazılması gerekirken “tasnif” şeklinde “Buhârî” yazılması gerekirken “Buhari/Buhâri/Buhârî” şeklinde farklı farklı yazılan hadis bilim dalının en temel terim ve kelimelerinde dahi yukarıda bahsedilen hatalar/yanlışlıklar ve farklılıklar görülebilmektedir. Tabii ki Türkçe ve Arapça uygunluğu açısından şapka/uzatma kullanma ya kullanmama Dünya dil standartları ve internet ortamındaki ulaşılabilirliği de göz önünde tutulması gereken ayrı bir faktördür.

Hadis bilim alanı ve diğer alanlarla ilgili yazım konusunda karşılaşılan problemlerden bir diğeri de Osmanlıca metinlerin yazımında çeviri (transkripsiyon/transliteration) alfabesinin kullanımının bu alanlarda da uygulanmasıdır. Kanaatimizce Osmanlıca metinlerin neşrinde çeviri yazı (*transkripsiyon/transliteration*) alfabe-

si kullanılması zorunlu bir durum iken diğer alanlarda bunun kullanımını ilmi disipline uygun gibi görünse de çalışmanın hedefi, görünümü, yazılması, okunması ve daha birçok açıdan problemler ortaya çıkarmaktadır. Zira hadis, tefsir, kelam, fıkıh ve daha birçok farklı alanlarda yapılan çalışmanın temel amacı harfin ya da kelimenin nasıl yazılıp nasıl okunması gerektiği değildir. Kaldı ki İslâmî ilimler alanında yapılan çalışmaların içeriği göz önüne alındığında Arapça kökenli kelimelerin çokluğu bu tür bir uygulamanın sakıncasını daha net ortaya koymaktadır.

Buna ilaveten bazı isimlerde yer alan harekesiz “ayn” harfleri, “hemzeli” harfler gibi yazımı Türkçe’de ancak bir şekilde ifade edilebilecek harflerdir. Bunlardan bazısı Türkçe metinde hemze (ّ) değil ayn (ا) olarak gösterilir. Örneğin Ma’mer, Mu’tezile isimleri böyledir. Zira bu isimleri Ma’mer ve Mu’tezile şeklinde hemzeyi ifade eden şekilde yazmak okuyucunun zihninde bu harflerin “ayn” değil de “hemze” olduğu kanısını oluşturabilir.²¹ Karşılaşılan bazı akademik çalışmalarda dahi bu tür yazımlara dikkat edilmediği kimi zaman aynı isimde “hemzeyi” belirten işaretle “ayn” harfini belirten işaretin aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Arapça kavramların içinde ve sonunda geçen harekesiz ayn harfleri, “hemze” (ّ) değil, “ayn” (ا) olarak gösterilir. Fürû’ kelimesinin yazımı buna örnektir. Bir sessizden sonra hece başında bulunan “ayn” (ا) ve hemze (ّ) gösterilir. Ör. Mut’im, Cüz’î.²² Bu kurallara dikkat etmemek hem akademik disipline aykırı hem de kelimenin ifade ettiği anlam bakımından yanlış anlamaya neden olabilecek bir durumdur.²³

Yukarıdaki bahsedilen yazım özelliklerine ilaveten bazı Arap-

²¹ Araştırmacılar tırnak işaretini kullanıp kullanmamada da birliktelik sağlayamamıştır. Bu noktada mesela Mu’tezile kelimesini tamamen tırnaksız olarak yazarlar vardır. Bk. Mustafa Köse, “Tarihin Araçsallaştırılmasında Mutezile Örneği”, *Din Algısı İnşasında Tarihin Araçsallaştırılması*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: Mana Yay., 2019), 37-62; Mustafa Köse, “Tarih Yazıcılığında Nesnelliğin İmkânı: Kitâbü’t-Tahrîş/Dirâr b. ‘Amr Örneği”, *İslâmî Araştırmalar* 29/1 (2018), 65 vd.

²² İSNAD Atıf Sistemi (İSNAD), “Kavramların Yazımı” (Erişim 23 Mart 2020).

²³ Açıkça söylemek gerekirse daha önceki bazı çalışmalarda kendimin dahi bu uygulamayı yerine getirmede fark ettim.

ça isimlerin başında yer alan “el-, er-“ vb. takıların kullanılıp kullanılmaması da ayrı bir problemdir. Gerek metin içinde gerek dipnot ve kaynakça kısımlarında bu konuda farklı kullanımlar olduğu görülmektedir. Kimi zaman aynı yazara ait bir çalışmada örneğin metin içinde Süyûtî şeklinde yazılan bir isim dipnot veya kaynakçada es-Süyûtî şeklinde yazılmaktadır. Bize göre ortada özel bir sebep olmadığı sürece bu tür isimlerin başlarında Arapça takı olmadan yazılması daha uygundur. Eğer takılar dikkate alınarak ya da alınmayarak yazılacaksa metin, dipnot ve kaynakçada aynı şekilde yazılması akademik disipline uygun olmalıdır.

Arapça kaynak isminin yazımında hadis ile birlikte diğer alanlarda karşılaşılan problemlerden biri de birden fazla kelime grubundan oluşan eser isimlerinin hangi harflerinin büyük hangilerinin küçük yazılacağıdır. Burada genel kural kelimenin ilk harfinin büyük yazılmasıdır. *Mecmeu’z-zevâid ve menbeu’l-fevâid, el-Kifâye ft ilmi’r-rivâye* şeklindeki yazım genel olarak uygulanan bir yöntemdir. Ancak kitap adının içinde başka bir kitap adı, şahıs, ülke, şehir gibi özel isim varsa onlar da büyük yazılır. *Fethu’l- bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî, Târîhu Bağdâd* bunlardan bazılarıdır. Fakat kimi zaman özellikle şerh edilen kitabın isminin de *Fethu’l- bârî bi-şerhi sahîhi’l-Buhârî* şeklinde küçük yazıldığı ya da birden fazla kelimededen müteşekkil kitap isminin her bir kelimesinin başındaki tüm harflerin de *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid* şeklinde büyük yazıldığı da görülmektedir.

Şurasını belirtmeliyiz ki bizim buraya kadar zikrettiğimiz problemlerde sadece bir husus dikkate alınmamıştır. Kimi zaman akademik bütünlük, kimi zaman anlam bakımından uyumluluk, kimi zaman bilgiye ulaşmada hızlilik gibi farklı hususlar göz önüne alınarak bazı tavsiye ve eleştirilerde bulunulmuştur. Burada önemli olan bir husus da zamanı iyi kullanmak ve uygulanmasında değerli bir anlam ifade etmeyen dipnot yazımından uzak durmaktır. Bilindiği üzere bir hadis zikredildikten sonra dipnotta Kitap ismi ve bâb numarası verilme tekniği hadisle özdeşleşmiş bir kuraldır. Bu hususta yaygın olan kullanım da örneğin hadis zikredildikten sonra

Buhârî, Salât, 5 şeklinde yazımdır. Fakat kimi zaman buradaki bâb ismi olan Salât kelimesinin dipnotta tırnak içine alınarak “Salât” şeklinde yazıldığı da görülmektedir. Bu tür bir uygulama kanaatimizce yazımda fazla zaman alan ve çok önemli bir sebebe dayanmayan bir yazımdır.

3.1. Dipnot Problemleri

Özellikle hadis bilim dalını doğrudan ilgilendiren bazı dipnot verme tekniği bugüne kadar genel olarak sürdürülmektedir. Bu durum için genel uygulama; Buhârî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Tirmizî, Nesâî ve Dârimi'nin hadis kitaplarından biri kaynak gösterilirken ilk geçtiği yerde baskı bilgisi ve sonrasında “Kitap Adı” ve Bâb numarasına yer verilmesi şeklindedir. İstenmesi hâlinde parantez içinde hadis numarası da yazılmaktadır. Mesela bir hadis zikredildikten sonra Buhârî, Menâkıb, 24 şeklinde verilen dipnot; bu hadisin Buhârî'nin *Sahîh* adlı kitabının Kitâbü'l-menâkıb'ının 24. babında geçtiğini göstermektedir. Buna ilâveten Müslim ve İmam Mâlik'in hadis kitapları kaynak gösterilirken ilk geçtiği yerde baskı bilgisi sonra ise “Kitap Adı” ve sonrasında hadis numarası belirtilir. Hadis numarasından sonra parantez içinde cilt ve sayfa numarası da yazılabilir. Bunun yanında Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* adlı eseri ile *Kütüb-i Sitte*'de yer almayan diğer hadis kitaplarına cilt ve sayfa numarası belirtilerek atıf yapılır.

Yukarıda zikredilen dipnot verme şekli akademik çalışmalarda en sık kullanılan bir tekniktir. Bunun yanında bu tekniğe uymayarak kendi kabulleri doğrultusunda dipnot verenler de vardır.²⁴ Özellikle hadis bilim dalı dışında çalışma yapanların bilhassa *Kütüb-i Sitte* kapsamındaki eserlerin ne şekilde dipnot verileceğine dair bazı sorularıyla akademik hayatta karşılaşmaktayız. Kanaatimizce bunun en önemli sebebi yukarıda da bahsedildiği gibi Müslim ve

---

²⁴ Bazı çalışmalarıma bakıldığında Müslim'in *Sahîh*'i ve İmam Mâlik'in *Muwatta*'sını sık kullanılan dipnot tekniğinden farklı bir şekilde vermiş olduğum görülecektir. Bunun yanında gerek hakem talebi gerekse editör talebi neticesinde bazı çalışmalarında bu iki çalışmayı gösteren dipnotlarımı genel kabul gören dipnot tekniğine göre verdiğim de olmuştur.

İmâm Mâlik'in kitaplarını dipnot verme şeklinin farklılığıdır. Bu iki musannife ait bahsedilen eserlerin de mesela tıpkı Buhârî'nin *Sahîh*'ini dipnotta gösterme şekliyle verilmesi karşılaşılan zorluğu ve problemi biraz da olsa hafifletecektir.

Yukarıda zikredilen eserlere ilaveten hem bu eserler hem bu eserler yöntemiyle kitap ve bâb başlığı tarzında kaleme alınmış eserlerde de aynı uygulama takip edilebilir. Mesela Buhârî'nin *Sahîh* adlı eseri üzerine yazılmış bir şerhten alıntı yapıldığında genel uygulama söz konusu eserin İbn Hacer, *Fethu'l- bârî*, II, 55 şeklinde musannifini, cilt ile sayfa numarasını vermek şeklindedir.

Günümüzde mevcut bir eserin birden fazla baskısının olduğu bunların çoğunun cilt ve sayfa numaralarının tutmadığı da göz önüne alındığında bu tür eserlerde de Kitap ve bâb başlığı zikretme yöntemi takip edilebilir. Fakat bilindiği gibi kimi zaman şârih bir bölüme ait bâb başlığı altındaki hadislerle ilgili açıklamasını sayfalarca sürdürmektedir. Bu durumda da bilginin kaynağına ulaşmada uzun bir arayış problemi yaşanabilir. Nasıl ki Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizi vs. gibi musanniflerin yukarıda bahsedilen eserleri dipnotta gösterilirken kitap ve bâb numarası vermekle birlikte parantez içinde hadis numarasının da verildiği oluyorsa bahsedilen şerhlerde ve buna benzer diğer eserlerde de aynı uygulama parantez içinde cilt ve sayfa numarası da eklenecek şekilde verilebilir. Fakat bu özellikle şerh edilen eserin tertibine uyan şerhlerde mümkündür. Örneğin Kastallânî'nin *İrşâdü's-Sârî* adlı eserindeki bir sayfalık şerhi kısa yani geçtiği yerin bulunması kolay olduğu için Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, Salât, 5 şeklinde verilebilir. Eğer Kastallânî eserinde bir hadislerle ilgili çok uzun bir açıklama yapmışsa bu defa da Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, Salât, 5 (II, 250) şeklinde cilt ve sayfa numarasına da işaret edilebilir.

Bilindiği gibi hadislerle ilgili bir çalışmada araştırmancının muhtevası, mahiyeti farklılık arz etse de bu çalışmalarda birçok hadisin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum hadis kaynaklarının dipnotta defalarca zikredilmesini zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı hadislerin yoğun olarak geçtiği çalışmalarda kimi zaman metnin kapladığı

ğı boyut kadar dipnot karşımıza çıkmaktadır. Hâlbuki bu durumda bugüne kadar yerleşik olarak gelen standart dipnot tekniğindeki özellikle *Kütüb-ü Sitte*'de yer alan eserlerin müellifleri ile *Müsned* sahibi Ahmed b. Hanbel ve bunun gibi çok fazla referans gösterilen isimlerinin tamamen yazımı terkedilip kısaltmalar kullanılsa gerek çalışmanın görünümü ve hacmi gerekse yazıma harcanan zamanda büyük bir verim sağlanmış olacaktır.²⁵ Mesala bu konuda Buhârî yerine Buh., Müslim yerine Müs. vs. kısaltmalar kullanılabilir. Kaldı ki bu tür kısaltmaların yapıldığı bazı klasik hadis eserlerde hatta modern çalışmalarda da görülmektedir.²⁶ Çünkü orta bazı çalışmalara bakıldığında söz konusu eser sahiplerinden kimisinin isimlerinin dipnotlarda farklı şekillerde yer aldığı görülecektir. Mesela *Müsned* sahibi Ahmed b. Hanbel kimi zaman İbn Hanbel şeklinde yazılırken kimi zaman da Ahmed şeklinde yazılmaktadır. Aynı şekilde *Muvatta* sahibi Mâlik b. Enes de kimi zaman İmâm Mâlik kimi zaman da Mâlik şeklinde yazılmaktadır. Müellif/musannif isimlerinin dipnotta kısaltılarak yazımı aynı zamanda yukarıda zikredilen farklı yazımın da önüne geçecektir.

İnternetin kullanılmaya başlanması ve hızla yaygınlaşmasıyla birlikte ağ toplumu diyebileceğimiz bir zaman diliminde karşı karşıya olduğumuz bu duruma yabancı kalmamız mümkün görünmemektedir. Yani bilişim ve iletişim teknolojisinin ürettiği yeni cihazları hem özel hem de kamusal alanda kullanmak artık bir zaruret halini almıştır.

Bilişim çağı olarak kabul edilen günümüz dünyasında kitabın yerini artık elektronik yayınlar almıştır. Şamile, Kuramer Kütüphanesi Programları olmak üzere hadis bilimi ve diğer alanlarda kaynak olarak kullanılan elektronik yayınlar ve internet ortamından ulaşılan kaynakların da dipnot sisteminde kullanılmasına imkan tanın-

---

²⁵ Sözkonusu kaynakların kullanımı ile ilgili olarak bk. Fahri Hoşab, *Hadis Araştırmalarında Usûl* (Ankara: İlâhiyat, 2019).

²⁶ Mesela bk. A. J. Wensinck, *Concordance Et Indices De ta Tradition Musulmane (el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-hadisi'n-nebevî)* (İstanbul: 1986) Richard Schmitt, *Alienation and Freedom* (Colorado: Westview Press, 2003), 1-2

malıdır. Hatta hızlı bir şekilde Kuramer Kütüphane Programları'nın bilim dünyasına kazandırılması gerekmektedir. Ayrıca Şamile tarzı uygulamaların benzerleri yapılmalı lisans, yüksek lisan ve doktora programlarında, öğrenciler tarafından kullanımı zorunlu hale getirilmelidir. Eğer bir araştırmacı için kaynağa internet ortamında ulaşmak mümkün olmuşsa ondan kaynağın internet adresindeki yerini göstermesi istenmelidir. Zira günümüzde eserlerin bizzat kendisinden ziyade dijital veya internet ortamındaki mevcut haline ulaşmak hem araştıran hem de okuyan için daha kolaydır.

Sonuç

İslâmî ilimlerin farklı alanlarıyla ilgili dipnot verme tekniği ve yazım kurallarına yönelik birçok çalışmada değişik tespitlerde bulunulduğu ve bununla ilgili ilkeler ortaya konulduğu görülmektedir. Kur'an'ı-Kerim'den sonra ikinci önemli kaynak konumundaki hadisleri içeren farklı türden çalışmalar da hemen bütün alanların müracaat ettiği kaynaklardır. Fakat gerek hadislerin kullanımı gerekse hadislerle ilgili eserlerin dipnotta verilme yöntemindeki uyumsuzluk, müelliflerin ve eserlerin farklı şekillerde yazılması önemli bir problem olarak devam etmektedir.

Söz konusu farklılıklar özelde hadis ilmiyle iştigal edenleri genelde ise İslâmî ilimlerin diğer alanlarındaki araştırmacıları yaptıkları çalışmalarda bazı zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Özellikle *Kütüb-i Sitte* kapsamındaki eserler ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i konuyla ilgili her araştırmacı tarafından en çok müracaat edilen eserler olduğundan bunların dipnotta verilme yöntemlerinde uygulama birliği önem arz etmektedir. Ayrıca zikredilen eserlerin ve yazarların özellikle kısaltmalar kullanılarak yazımlarıyla ilgili araştırmamızın içeriğinde işaret ettiğimiz yöntemin uygulanmasının hem zaman hem de araştırmaların hacmi bakımından isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Bilgi çağını idrak ettiğimiz bir yüzyılda ivedilikle interaktif ortama uyum sağlayarak gerek hadis gerekse İslâmî ilimlerin diğer alanlarındaki kaynak kullanımını buna göre planlamalıyız. Çünkü baskıları farklı ve temini daha zor olan eserleri elde edip kullanmak-

tansa internet ortamında bu eserlere ulaşım, kullanmak daha kolay ve hızlıdır. Bunun yanında özellikle lisans döneminden başlamak kaydıyla özellikle de yüksek lisansta hadis ve diğer alanlarla ilgili geliştirilmiş programların kullanımını zorunlu ya da seçmeli ders olarak verilmelidir.

Bu araştırmada bizim dikkat çekmeye çalıştığımız problemler genelde hadis alanıyla ilgilidir. İslâmî ilimlerin diğer alanlarıyla ilgili dipnot tekniği ve yazım kurallarıyla ilgili problemler de her bir alanın özel araştırmalarıyla ortaya konarak ileride yapılabilecek olan bütüncül bir tespit ve önerilerle ilkesel bir dipnot ve yazım tekniği geliştirilebileceği kanaatindeyiz. Tabiki bu çalışmadaki ortaya atılan düşünceler mutlak doğrular şeklinde sunulmuş öneriler niteliğinde değildir. Biz zikredilen konu etrafında hem araştırmacıyı hem de okuyucuyu zorlayan birtakım dağınık uygulamalardan ve buna karşılıklı geliştirilecek bir yöntem birliğinden söz ettik. Bu yüzden çalışmamız özellikle hadis alanıyla ilgili dipnot verme tekniği ve kaynak kullanımını ile yazım kuralları çerçevesinde oluşturulabilecek kurallar bütününe bir parçası olarak görülebilir.

Kaynakça

- Ankara Üniversitesi (AÜ). “Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri”. Erişim 20 Mayıs 2020. <http://www.ankara.edu.tr>
- Arslan, Metin. *Araştırma Yöntem ve Teknikleri Ders Notları*. Birecik: y.y., 2012.
- Çelebi, İlyas. “İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl-V Temel İslâm İlimlerinin Ortaya Çıkışı ve Birbirleriyle İlişkileri”. *Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*. ed. İlyas Çelebi. İstanbul: 2014.
- Çetin, Erol. *Kierkegaard’a Göre Özne-Nesne İlişkisi*, Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016.
- Çetin, Erol. “Kierkegaard’a Göre Öznelliği Tehdit Eden Etkenler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/45 (Ağustos 2016), 947-954.
- Çüçen, A. Kadir. “Bilgi Kuramına Giriş”. *Bilimname* II. 3/12 (Haziran 2003), 3-12.
- Hoşab, Fahri. *Hadîs Araştırmalarında Usûl*. Ankara: İlâhiyat, 2019.

- İSNAD, İSNAD Atıf Sistemi. "İSNAD Nedir?". Erişim 12 Mart 2020.
<http://www.isnadsistemi.org>
- İSNAD, İSNAD Atıf Sistemi. "Kavramların Yazımı". Erişim 23 Mart 2020. <http://www.isnadsistemi.org>
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2000.
- Köse, Mustafa. "Tarihin Araçsallaştırılmasında Mutezile Örneği", *Din Algısı İnşasında Tarihin Araçsallaştırılması*. ed. Adnan Demircan. İstanbul: Mana Yay., 2019, 37-62.
- Köse, Mustafa. "Tarih Yazıcılığında Nesnelliğin İmkânı: Kitâbü't-Tahrîş/Dirâr b. 'Amr Örneği". *İslâmi Araştırmalar* 29/1 (2018), 65-78.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.
- Peker, Hidayet. "İbn Hazm'ın İlimler Tasnifi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (Ocak 2009), 319-329.
- Türkdoğan, Orhan. *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*. İstanbul: M.E.B., 1995.
- Wensinck, A.J. *Concordance Et Indices De ta Tradition Musulmane (el-Mu'cemu'l-mufehres li elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî)*. İstanbul: 1986.

Some Determinations and Recommendations Regarding the Use of Ḥadīth Sources (In the Framework of Footnote Application and Spelling Rules)

Summary

Analyzing the past of the Islamic sciences in a sound manner and making a prediction accordingly is an important issue that will form the basis of an accurate future vision. Because the steps to be taken without questioning the past and the methods to be put forward can carry the past mistakes in the future. Of course, all this is valid today in the writing of a work, use of sources, footnotes and some other issues. When we look at the history of Islamic culture, it will be seen that some different solutions are produced to meet the needs in terms of understanding and using the resources. However, every society, culture and civilization environment should interpret and evaluate their knowledge, experience and research ability within their own cultural characteristics.

The new practices and methods that will be put forward in this research are actually propositions that have the characteristics of a kind of assumption. Otherwise, they are not propositions on the nature of the practice that have the characteristics of a theory as they are today. In an age where the literature on both ḥadīths and other Islamic sciences is expanded and renewed, in an age where different editions of works are published with various methods, what is essential for us, is the acquisition and the transfer of the information in a healthy and shortest way.

The search for a new common method in Islamic sciences should not only be limited to our country, but it should be the product of an effort resulting from the contribution of the scientists using various languages and belonging to different nations. Because, when we look at the studies based on the field of hadith, which forms the basis of our research, we note that even the methods of referencing the most used and cited basic ḥadīth works are different. Although articles and articles in the field of theology contain

valuable information, their linguistic and formal features such as the writing of author names and source names, the spelling of Arabic concepts and footnotes, finally the bibliography are open to criticism.

In fact, one of the most important debates that should be dwelled on in this research is what and for whom a scientific work was written. Therefore, in our opinion, since a scientific work is not written in the eye of the public, integrity is an important issue, especially when showing abbreviations in terms of unity in footnotes and hadith sources. First of all, we should point out that many of these problems have been addressed in some studies. The point we want to emphasize here is to draw attention to the problems especially related to hadith. The problems mentioned in the nature of repetition are statements that the subject should be understood more clearly. The point that leads us to such research is not only the hadith but also that there is no unity regarding both form and content in many other Islamic sciences and other chapters. Sometimes it is seen that there is no unity of application even within just one science discipline. Of course, there is no fault of the authors/researchers as the only applicators in this. The advance of technology and the fact of having several editions of the same work are some examples of situations that are probably at the origin of the causes of such differences.

In our study, we determined that there are some errors/inaccuracies and differences in even the most basic terms and words of the ḥadīth science branch. Another problem encountered in writing about ḥadīth science and other fields is the application of the translation alphabet in writing Ottoman texts in these fields. The purpose of the ḥadīth, tafsīr, kalām, fiqh and many other fields is not to determine how the letter or word should be written and read as this is not necessary. In contrast, in the use of ḥadīth in basic ḥadīth books, it is important to provide unity in topics such as shortening footnote information and writing the jewelry in some words. In addition, as a requirement of the communication age, it is

more appropriate to show the books as a reference on the internet. All these are issues that should be accepted and applied as a common method for both the science of ḥadīth and other Islamic sciences.

Keywords: Islamic sciences, ḥadīth, method, footnote, spelling rules.